

GIẢI PHÁP GIỮ GÌN VÀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ KIẾN TRÚC CẢNH QUAN BỜ SÔNG CẦN THƠ

Nguyễn Hoàng Nam⁸

Tóm tắt: Kiến trúc cảnh quan khu vực bờ sông là một đối tượng nghiên cứu quan trọng đối với đô thị ven sông trên thế giới. Có rất nhiều nghiên cứu và dự án thực hiện nhằm cung cấp các giải pháp xử lý thích hợp cho những không gian riêng biệt này. Ở nhiều quốc gia và khu vực trên thế giới, bên cạnh các đề xuất quy hoạch và xây dựng cơ bản, thì còn phải chú ý đến các đặc điểm văn hóa độc đáo tạo nên một không gian thực sự hấp dẫn cho việc đổi mới đô thị. Ngày nay, nhiều thành phố đã có giải pháp kiến trúc cảnh quan thành công cho các khu vực ven sông chẳng hạn như Singapore, Trung Quốc, Hàn Quốc, Đức và Canada. Ở Việt Nam, các thành phố lớn như Hà Nội, Thành phố Hồ Chí Minh và Đà Nẵng đã thực hiện nhiều biện pháp để cải thiện và phát triển cảnh quan ven sông một cách hiệu quả. Sau những nghiên cứu này, bài báo đã tiếp cận các vấn đề tương tự của khu vực bờ sông Cần Thơ để đánh giá tình hình hiện tại và đề xuất phương hướng cải thiện phù hợp.

Từ khóa: Kiến trúc cảnh quan ven sông, đô thị ven sông, khu vực bờ sông Cần Thơ

Abstract: Landscape architecture of riverside areas is an important research object for riverbank urban in the world. There are many researches and applications to provide appropriate treatment solutions for these specific spaces. In many countries and regions, in addition to basic planning and construction, attention is paid to the unique cultural traits that create a truly attractive space for urban renewal. Today, the cities have successful landscape architectural solutions for the riverside areas include Singapore, China, Korea, Germany and Canada. In Vietnam, big cities such as Hanoi, Ho Chi Minh City and Da Nang have taken many measures to improve and develop the riverside landscape effectively. Following these studies, the article approached the similar issues of the Can Tho riverbank area to assess the current situation and propose appropriate direction for improvement.

Keywords: Riverside landscape architecture, riverside urban, Can Tho riverbank area

Thành phố Cần Thơ thuộc vị trí trung tâm của vùng đồng bằng sông Cửu Long, là đô thị trẻ, mang đậm nét văn hóa phương Nam, hơn nữa là một thành phố gắn liền với yếu tố sông nước. Có 2 con sông lớn ảnh hưởng nhiều đến phát triển kinh tế - xã hội của thành phố là sông Hậu và sông Cần Thơ. Nếu như sông Hậu là ranh giới hành chính tự nhiên, góp phần phát triển công nghiệp cảng thì sông Cần Thơ len lỏi trong từng không gian đô thị, là bộ mặt cảnh quan gắn liền với đời sống văn hóa cư dân. (Hình 1)

⁸ Thạc sĩ Trường Đại học Nam Cần Thơ

Hình 1. Nét đẹp tự nhiên, uốn lượn của bờ sông Cần Thơ. [Nguồn: internet]

Từ xưa các đô thị phát triển từ sự hình thành cụm dân cư dọc sông rạch, do đó sông Cần Thơ không chỉ mang lại yếu tố cảnh quan, mà còn là không gian văn hóa, sinh hoạt của người dân từ lâu đời. Dòng sông là mặt tiền cửa ngõ phía Nam của thành phố, giúp điều hòa vi khí hậu, dòng chảy hiền hòa uốn lượn tạo nét địa hình cảnh quan đặc sắc. Hầu hết các hoạt động của cư dân miền sông nước được thể hiện rõ nét ở hai bên bờ sông này. Những con thuyền xuôi ngược vận chuyển hàng hóa nông sản, những khu chợ ven sông tập nập thuyền ghe. Từ khu vực để lại dấu ấn lịch sử và kiến trúc thời Pháp thuộc - bến Ninh Kiều, cho đến không gian chợ nổi đặc trưng miền Tây sông nước, tất cả được thể hiện trọn vẹn trên dòng sông. Mặc dù vậy, chính quyền địa phương đến nay chưa có sự quan tâm đúng mức đến cảnh quan dòng sông và vai trò của nó trong sự hình thành không gian kiến trúc cảnh quan khu vực nói riêng và bộ mặt đô thị nói chung. Cảnh quan khu vực ven sông chưa được quan tâm đúng mức, nhiều bất cập đã và đang diễn ra.

Về mặt kinh tế, nằm ở vị trí thuận lợi, là cửa ngõ giao thông thủy từ sông Hậu đi vào các kênh rạch, khu vực ven sông Cần Thơ là đầu mối giao thương hàng hóa thuận lợi không chỉ trong phạm vi thành phố mà còn các tỉnh lân cận. Nếu như được bố trí hệ thống các cầu tàu, bến bãi, khu vực sẽ là điểm kết nối giữa giao thông bộ và thủy một cách hiệu quả, là máu chốt không thể thiếu trong hệ thống vận chuyển hàng hóa, con người của toàn thành phố.

Bên cạnh đó, các hình thức thương mại truyền thống như chợ ven sông, chợ nổi, bến Ninh Kiều đều nằm trải dài theo khu vực, tạo nên nét văn hóa nổi bật và riêng biệt, dễ dàng nhận thấy khi xuôi thuyền dọc sông (Hình 2). Đi cùng với sự phát triển của đô thị, không gian hai bên bờ sông thay đổi đáng kể với các không gian mới, các tổ hợp thương mại với kiến trúc hiện đại, thu hút được nhiều dự án đầu tư, nhưng các hình thức giao thương truyền thống lại bị quên lãng và gặp nhiều bất cập. Việc thiếu quan tâm đầu tư và không có chính sách hợp lý đối với các không gian chợ truyền thống, các vấn đề về môi trường và cơ sở hạ tầng xuống cấp đang đe dọa đến cảnh quan chung, cũng như là sự tồn tại của các hình thức này.

Hình 2. Chợ ven sông - nét văn hóa đặc trưng

Về mặt văn hóa - xã hội, khu vực là nơi phản ánh đậm nét đời sống văn hóa tinh thần của vùng Tây Đô. Các hoạt động thường nhật như chợ đêm, chợ ven sông, ghe thuyền ngắm cảnh trên sông... làm nên một quang cảnh tấp nập và sinh động. Nơi đây còn là không gian tổ chức các lễ hội, festival vùng sông nước, chợ hoa ngày tết, đường hoa mừng xuân... hình thành nhiều không gian cộng đồng thú vị, thu hút người dân toàn thành phố tới thường lãm. Hơn nữa, khu vực là nơi khách du lịch thường xuyên ghé thăm vui chơi mỗi khi đến Cần Thơ, hình ảnh không gian và con người nơi đây trở thành cái nhìn chung đối với tổng thể đô thị sông nước miền Tây. Mặc dù vậy, hoạt động văn hóa ở khu vực chưa xứng với tiềm năng do gặp nhiều hạn chế về mặt không gian, các hoạt động được tổ chức chưa nhiều, chưa đảm bảo sự liên kết nên không thu hút được du khách.

Về mặt môi trường tự nhiên, chúng ta biết rằng khu vực thuộc hạ lưu sông Mekong, được bồi đắp phù sa qua hàng thế kỷ, địa hình nói chung tương đối bằng phẳng, cao độ không biến đổi nhiều, cao ở phía Bắc và thấp dần về hướng Nam. Yếu tố địa hình hai bên bờ sông không ảnh hưởng nhiều đến tầm nhìn và góc nhìn thị giác. Tác dụng của dòng chảy qua bao thế kỷ tạo nên hình thái đất uốn lượn theo con sông, những đường cong ngẫu nhiên đặc thù. Do đó, giá trị cảnh quan của địa hình không nằm ở sự chênh lệch cao độ mà ở sự uốn lượn tự nhiên của dòng sông, tạo nên nhiều trường nhìn đẹp. Mặc dù vậy, cảnh quan bờ sông không được quan tâm đúng mức, nhiều khu vực còn là đất trống bị xâm hại và trở nên ô nhiễm. (Hình 3) Trước tác động ngày càng mạnh mẽ của biến đổi khí hậu, các khu vực này sẽ nhanh chóng xuống cấp, hoặc thậm chí là sạt lở và biến mất đi. Chính điều đó làm cho khu vực ven sông trở thành vị trí quan trọng của đô thị trong công tác ứng phó thiên tai và cải thiện môi trường sống vùng đồng bằng châu thổ.

Hình 3. *Hiện trạng cảnh quan tự nhiên chưa được quan tâm đầu tư*

Về mặt môi trường xây dựng, là nơi tập trung nhiều dự án lớn của thành phố, khu vực ven sông có sự đa dạng các không gian xây dựng từ lịch sử cho đến hiện đại. Các công trình lịch sử mang dấu ấn thời Pháp thuộc và các dãy phố kiến trúc người Hoa tạo nên sự đa dạng đặc trưng cho khu vực. Nhiều công trình thương mại, dịch vụ mới với cấu trúc hiện đại và quy mô lớn liên tục được xây dựng, tạo nên nhiều nét mới cho không gian cảnh quan, đồng thời cũng là nguy cơ làm mất đi hồn đô thị vốn có. Kiến trúc cảnh quan khu vực bờ sông Cần Thơ mang nhiều nét đặc thù, có giá trị to lớn đồng thời đối mặt rất nhiều nguy cơ.

Nhiều đô thị trên thế giới đã từng đối mặt với các vấn đề tương tự trong việc thiết kế cảnh quan hai bên bờ sông của lõi đô thị. Bài học tiêu biểu phải kể đến là Singapore, giải pháp tổ chức cảnh quan ở đây là sự đa dạng, linh hoạt theo từng khu vực cụ thể, đặc biệt là các khu vực lịch sử và các khu vực đang phát triển mới. Theo đó, cách ứng xử với mặt nước của từng giải pháp đó cũng thay đổi và có nét riêng biệt. Các không gian truyền thống cần được bảo tồn theo cách nào đó, để vừa có thể giữ được giá trị cốt lõi, nhưng vẫn tạo điều kiện cho khu vực phát triển và tồn tại bằng cách tôn tạo có chọn lọc, khoác lên bộ mặt mới nhưng các yếu tố đặc trưng vẫn giữ nguyên. (Hình 4)

Hình 4. Cải tạo cảnh quan bờ sông của Singapore [Nguồn: internet]

Hay một dự án đặc sắc nữa là giải pháp cảnh quan ven sông Lippe - Lunen ở Đức. Dự án nơi đây là một công viên mở kết nối từ trung tâm thành phố chạy dọc theo bờ sông, đến các khu vực cảnh quan xung quanh. Một số đặc điểm không gian có nét tương đồng với khu vực nghiên cứu: sự lên xuống của thủy triều, chênh lệch cao độ giữa bờ sông và dòng nước. Giải pháp tập trung vào tính bền vững, đặc biệt là giảm thiểu mức độ can thiệp bê tông hóa lên bờ sông. Vật liệu được sử dụng cần có sự nghiên cứu kỹ lưỡng, ứng dụng các vật liệu mới có khả năng thấm thấu cao để không làm ảnh hưởng lớn đến quy luật sinh thái. Vẻ đẹp của dòng sông luôn cần được khai thác tối đa, do đó việc giải phóng tầm nhìn và bố cục công trình kiến trúc thông thoáng là các điểm quan trọng cần lưu ý. (Hình 5)

Hình 5. Thiết kế cảnh quan bền vững của Lunen, Đức [11]

Dựa trên tình hình phát triển đô thị ngày một nhanh chóng, bài viết đề xuất hướng giải quyết kiến trúc cảnh quan khu vực bờ sông Cần Thơ, nhằm phát huy tối đa tiềm lực và hạn chế các nguy cơ, cụ thể như sau:

Đối với giao thông, nhằm nâng cao năng lực giao thông thủy, hệ thống giao thông cần có sự kết nối xuyên suốt với nhau, kéo dài và nâng cấp mạng lưới đường, tránh tình trạng đường cụt,

hèm cụt hiện nay. Xây dựng tuyến và điểm giao thông kết nối được giao thông thủy và bộ, gia tăng các trục đường đổ ra sông ở các vị trí hợp lý. Tổ chức các cầu tàu dọc tuyến sông, vừa là nơi cập bến, nối kết hai bên bờ, vừa là yếu tố cảnh quan thu hút. Bên cạnh đó, xác định các vị trí hợp lý và cần thiết để xây dựng thêm các cây cầu nối hai bên bờ, gia tăng sự kết nối và tăng cường năng lực lưu thông cho đô thị. Bãi xe là một yếu tố quan trọng cần được quan tâm. (Hình 6)

Hình 6. Các giải pháp phát triển giao thông cảnh quan. [Nguồn: internet]

Đối với không gian kiến trúc, khu vực ven sông là không gian dạng tuyến, do đó để tránh sự nhàm chán và cảm nhận được vẻ đẹp của dòng sông, bố cục không gian cần chú ý đến các công trình điểm nhấn, các khu vực giải phóng trường nhìn, bên cạnh đó có sự kiểm soát cao độ và mật độ xây dựng của các công trình cạnh bờ sông. (Hình 7)

Bố trí các công trình điểm nhấn tại các vị trí chuyển hướng, các ngã giao để nâng cao hình ảnh khu vực và tạo sự cuốn hút cho du khách khi di chuyển trên sông. Các công trình tiếp giáp bờ sông cần có những quy định đặc biệt để không làm ảnh hưởng tầm nhìn chung của khu vực. Các công trình dân dụng không được che khuất tầm nhìn về các công trình điểm nhấn hoặc các công trình quan trọng như chùa Ông, nhà thờ Chánh Tòa. Các công trình kiến trúc mới cũng đảm bảo tuân thủ về các hệ số quy định, hài hòa với tổng thể hình thức kiến trúc chung của khu vực, nhất là ở không gian bến Ninh Kiều.

Hình 7. Các giải pháp đối với không gian kiến trúc. [Nguồn: internet]

Bố trí các khu vực có trường nhìn tốt để tổ chức cảnh quan có khả năng tận hưởng các góc nhìn này, chủ yếu là các khu vực có quảng trường, công viên lớn, các địa điểm tổ chức hoạt động cộng đồng. Ở các vị trí này, bố cục công trình và cây xanh cần theo cụm, hình thành các khoảng trống mang lại sự thông thoáng, giải phóng được tầm nhìn từ trong đô thị ra ngoài bờ sông. Giải pháp như là một hình thức hoạt động giải trí, thư giãn và cảm nhận giá trị đô thị sông nước.

Đối với mảng xanh công viên, tổ chức không gian tận dụng địa hình tự nhiên về cây xanh và mặt nước để tạo thành hệ thống không gian mở với cảnh quan đặc trưng, gia tăng mảng xanh cho thành phố. Các định hướng tổ chức như sau:

- Cây xanh cần được tổ chức ở tất cả các không gian dọc theo bờ sông, tùy khu vực cụ thể mà bố trí cây xanh dạng mảng hay tuyến, đảm bảo giải phóng được tầm nhìn ra sông. Kết nối không gian xanh với các công trình nổi bật, công trình tôn giáo, thiết lập không gian mang tính dẫn dắt và định hướng.

- Các khu vực nhà ven sông, khu vực kho tàng bến bãi cần được giải tỏa để thay thế bằng hành lang xanh bảo vệ bờ sông, xác định các vị trí cho khu vực hoạt động cộng đồng. Đối với cây xanh đường phố, giải pháp lựa chọn cây xanh phù hợp thổ nhưỡng, tán cao, thân thẳng, sinh trưởng tốt, ít sâu bệnh, có hoa mang màu sắc đặc trưng, được trồng xuyên suốt một loại dọc theo tuyến đường cạnh bờ sông, tạo nên hình ảnh nổi bật cho không gian đô thị. (Hình 8)

Hình 8. Các giải pháp phát triển giao thông cảnh quan. [Nguồn: internet]

Đối với không gian và hoạt động cộng đồng của vùng sông nước miền Tây, một số giải pháp có thể được đề xuất là mở rộng diện tích và cải tạo các không gian công cộng hiện có, đặc biệt là khu vực bến Ninh Kiều và chợ nổi Cái Răng, phục vụ cho nhu cầu ngày càng tăng về chất lượng và số lượng của đô thị. Phối hợp và phân bổ chức năng cho từng không gian riêng biệt, tạo sự mới mẻ thu hút du khách và người dân. Bên cạnh đó, tùy theo nhu cầu mà phát triển các không gian công cộng mới trong các khu vực thương mại, khu vực nhà ở, mang tính chất và chức năng khác nhau. Bổ sung các không gian công cộng nằm xen kẽ giữa các hành lang xanh ven sông, là nơi kiến tạo hoạt động để người dân sinh hoạt cộng đồng. Các không gian này cần được đầu tư các dụng cụ thể dục thể thao ngoài trời, các tiện tích không gian như đèn đường, ghế đá làm nơi tập trung vui chơi. (Hình 9) Sau cùng, để các không gian này thực sự hoạt động hiệu quả, cần kết nối các điểm không gian công cộng trên thành một chuỗi tham quan, cùng với hệ thống bến tàu và cầu tàu cảnh quan bố trí theo định hướng, khu vực ven sông sẽ là bức tranh tổng thể phản ánh tất cả các mặt của đời sống cư dân miền sông nước.

Hình 9. Không gian công cộng ven sông - những giải pháp tận hưởng giá trị sông nước.

Thực hiện công tác cải tạo các không gian lịch sử, văn hóa truyền thống cần có sự nghiêm túc trong việc giữ gìn được bản sắc và phát huy được thể mạnh của địa phương. Trong phương án tổ chức hoạt động cộng đồng nên nghiên cứu nhiều hơn nữa về các đặc điểm văn hóa sông nước về con người, ẩm thực, lối sống, âm nhạc dân gian... để đưa ra đề xuất chi tiết không gian khả thi và mang lại kết quả tốt nhất, thu hút được du khách đến thưởng ngoạn.

Trước tình hình biến đổi khí hậu làm các tác động tiêu cực của yếu tố nước đến khu vực bờ sông ngày càng mạnh mẽ, cần nghiên cứu kỹ hơn nữa các giải pháp thích ứng và giảm thiểu nguy cơ cho không gian. Các giải pháp quy hoạch chi tiết không gian cần có sự tìm hiểu sâu sắc về hệ thực vật địa phương thích hợp, các giải pháp tự nhiên để bảo vệ bờ sông, đặc biệt cần chú trọng sự tham gia của cộng đồng trong việc tham gia đóng góp ý kiến và đưa ý kiến sáng tạo giải quyết các vấn đề liên quan đến cuộc sống của chính họ. (Hình 10)

Hình 10. Giải pháp xử lý trầm thực vật khu vực bờ sông.

Thay lời kết, bài viết hy vọng trong thời gian không xa khi thành phố thực hiện quy hoạch lại kiến trúc cảnh quan cho khu vực này, sẽ có sự tham gia và hợp tác trên nhiều lĩnh vực liên quan về kinh tế, xã hội, an ninh quốc phòng... để đưa ra kết quả mang tính hiệu quả và khả thi cao.

TÀI LIỆU THAM KHẢO***Tiếng Việt***

- [1] Viện Kiến trúc, Quy hoạch đô thị và Nông thôn (VIAP), *Điều chỉnh quy hoạch chung thành phố Cần Thơ đến năm 2030 tầm nhìn đến 2050*, TP. Cần Thơ
- [2] Doãn Quốc Khoa, 2009, *Cơ sở “cảnh quan học” của khai thác các yếu tố tự nhiên trong quy hoạch xây dựng đô thị Việt Nam*, Báo cáo đề tài NCKH cấp Bộ, Hà Nội
- [3] Tổ chức hợp tác Anh - Llewelyn-Davies, Tài liệu tóm tắt về thiết kế đô thị
- [4] Công ty tư vấn kiến trúc TAD, 2010, *Thuyết minh quy hoạch chi tiết xây dựng tỉ lệ 1/500 Trung tâm Văn hóa Tây Đô, Cần Thơ*
- [5] Bộ Xây dựng, 2008, Quy chuẩn kỹ thuật quốc gia về Quy hoạch xây dựng QCVN 01:2008/BXD
- [6] Tạp chí Xây dựng số 3, 2007, “Yếu tố sông nước với đặc trưng không gian đô thị đồng bằng sông Cửu Long”.

Tiếng Anh

- [1] Kevin Lynch, *The Image of the city*, The MIT.Press, Massachusetts institute of Technology, Cambridge, Massachusetts and London, England.
- [2] Jan Gehl, 1987, *Life Between Buildings: Using Public Space*, Island Press, London.
- [3] Bulent Cengiz, 2013, *Advances in Landscape Architecture*, Chapter 21 Urban River Landscapes, Intech Publisher, Croatia.
- [4] Umut Pekin Timur, 2013, *Advances in Landscape Architecture*, Chapter 7 Urban Waterfront Regenerations, Intech Publisher, Croatia.
- [5] Landscape architects network, 2014, *The Best Way to Work With the Land at Riverside Lünen*.

